

УДК 165.72

О. Ю. Літінська
кандидат філософських наук,
доцент кафедри іноземних мов

Національного університету «Львівська політехніка»

СТРАТЕГІЯ ОЗНАЧЕННЯ ЗА СЕКСТОМ ЕМПІРИКОМ

В історико-філософській традиції склався досить суперечливий образ Секста Емпірика. Здебільшого його розцінюють як нецікавого для широкого кола дослідників автора [10; 9]. Секста Емпірика «зреклися» і філологи: його твори, як правило, знаходяться поза списками класичних літературних творів античної доби. Наприклад, у хрестоматійному індексі Г. Роуза відсутні навіть згадки про Секста Емпірика [13].

Без Секста Емпірика (як і без пірронізма як такого) відбулися всі значні концептуальні реконструкції античної і західноєвропейської філософії. У різних картинах античного філософування центральними фігурами, як правило, поставали досократики, Сократ, Платон, Аристотель, але скептики ніколи не розглядалися як філософи, що вплинули на хід формування західної культури. Крім того, твори Секста Емпірика рідко визначаються як основні філософські твори елліністичного періоду – тут вся увага прикута до неоплатоніків, перипатетиків, епікурейців, стоїків. У найкращому разі трактати Секста Емпірика розглядаються як доксографічні компіляції, які потребують критичного розгляду і як другорядні матеріали у розмові про дійсно значущі, але фрагментарно збережені тексти [7]. Наукове завдання, яке ми вирішуємо у роботі, – це зміна образу філософії Секста Емпірика і античного скептицизму загалом у контексті формування античного і європейського світобачення за допомогою звернення до оригінальної концепції означення у філософії пізнього скептицизму.

У контексті сучасних історико-філософських досліджень розмова про Секста Емпірика може розвиватися, як мінімум, за двома сценаріями: за першим, «апологетичним», необхідним і першочерговим завданням історико-філософських досліджень є доказ тези про самостійність і оригінальність філософії Секста [3; 8]; за другим, «традиційним», необхідно ігнорувати скептичне осмислення думок, які наводяться в текстах і витлумачувати факти у первозданному вигляді, не звертаючи уваги на коментарі доксографа [11]. У статті акцентується на диференційному тлумаченні скептичних вчень, що припускає наявність двох незалежних і оригінальних шкіл скептичної філософії (М. Патрик, А. Несс). Для сучасних досліджень античного скептицизму характерною є відмова від однозначних інтерпретацій та системності, завдяки чому античний скептицизм розглядається не тільки як фрагмент історії філософії, але і як «парасольковий термін» мовного аналізу (Р. Хенкінсон). Існують також дослідження, присвячені проблемам філософських і історичних контекстів скептичного вчення (П. Мор та Р. Шарплес). Актуальним є цикл досліджень, що висвітлює концептуальні зв'язки античного скептицизму й сучасної філософії (Б. Страуд, Б. Францес, Р. Вайнтрауб і П. Бачваров).

Проблема, яку вирішує наша робота, – розкриття оригінальної і самостійної концепції Секста Емпірика, яка розглядається поза контекстом доксографії. Наукова новизна нашого дослідження полягає в актуалізації скептичної мовної концепції, яка залишилась майже непоміченою попередніми дослідниками. Мета статті полягає у формулюванні концепції скептичного означення та аналізі скептичного висловлювання за Секстом Емпіриком.

Вчення Секста Емпірика про висловлювання включає в себе, по-перше, роз'яснення щодо конкретних виразів, які необхідні для встановлення рівноваги (або давньогрецькою – ісостенії) протилежних суджень про буття, по-друге, визначення універсальних прийомів тлумачення, які

змінюють уявлення про зміст будь-якого висловлювання загалом.

Зокрема, до універсальних інтерпретаційних прийомів належить положення про історіографічний характер скептичних висловлювань, які інформують нас не про сам об'єкт або подію, а про факт спостереження цього об'єкту або події. Але, на відміну від традиційних історичних викладів, які в основному намагаються передати відомості про події, об'єктом скептичних історій виступає сам «історик» або «хронікер». Скептичний спосіб міркувань тяжіє до психологічної парадигми, а висловлювання скептика є елементом рефлексії. Говорячи про конкретні приклади ісостенічних висловлювань, зазначаємо, що численні формули скептичної мови не перебувають у відношенні філологічної спорідненості до риторичних фігур: ця мова нічого не забирає і нічого не додає «від себе» до суті висловлювання, не є ані прикрасою, ані відхиленням від встановлених стандартів створення осмислених висловів. Ісостенічна мова є інструментом фундаментального подолання меж онтологічної розрізненості і однозначної предикації.

Звертаючись до прикладу скептичного висловлювання і застосування технік означення, треба зауважити, що стратегія скептичної референції не обмежується тільки прийомом «я нічого не визначаю». Він є тільки ключем до проблеми узгодження відношень між словами і речами, але поставити крапку за допомогою цієї тези не можна. Ще залишається найважче питання: як можна зрозуміти скептичну філософську мову?

Відповідь на це питання ми знаходимо у когнітивній концепції скептицизму А. Несса, яка роз'яснює специфіку розуміння скептичного тексту.

На думку Несса, головна проблема інтерпретації скептичних текстів полягає у недбалості скептиків під час використання термінології і свідомій відмові від фіксованого значення слів. Мова скептицизму – загалом природне явище, яке найближче до виразу емоцій. «Недбалість» скептицизму як способу вираження впливає на формування особливого механізму розуміння, сутність якого полягає в тому, що інтерпретаційний фрейм – первинна умова розуміння і сукупність базових смислів, з урахуванням яких відтворюється конкретний зміст конкретного висловлювання, не знаходиться у положенні пресуппозиції до скептичного висловлювання. Досвід читання скептичних текстів ніяк не співвідноситься з процедурою розшифрування за допомогою заздалегідь визначеного і узгодженого ключа. Розшифрування, своєю чергою, є одним із найбільш поширених і звичних методів спілкування з філософськими (і не тільки філософськими) текстами. На противагу звичному способу прочитання, скептицизм передбачає досвід безпосереднього і позаконтекстного розуміння.

Представники пірронізму, на думку Несса, вперше в історії філософської думки показали, що «можна говорити без того, щоб будь-яка певна рамка (фрейм) референції була передбачена до розмови» [12, р. 9]. Отже, скептики не використовують у своєму філософствуванні концепти – інтелектуальні образи речей, що закарбовані в термінологічному апараті і займають певне місце в закритій системі пропозицій [12, р. 9–10], яку ми називаємо контекстом. Система концептів, тобто сукупність, заздалегідь підготовлених і чітких правил інтерпретації, найчастіше використовується догматичною мовою. У скептицизмі такого кодексу немає.

Терміни «фрейм» (frame) і «пресуппозиція» (presupposition) запозичені Нессом із понятійного апарату когнітивної лінгвістики, зокрема, він звертається до семантики

розуміння Ч. Філлмора. У загальному вигляді «фреймом» Філлмор називає особливі уніфіковані конструкції знання або схематизації досвіду, які визначають і структурують внутрішню єдність певної групи слів [6, с. 54]. Введення фреймів у процес розуміння відбувається в результаті їх активації з боку інтерпретатора або самого тексту. «Фрейм активується, коли інтерпретатор, намагаючись виявити сенс тексту, може приписати йому інтерпретацію, помістивши зміст цього фрагменту в модель, яка відома йому, незалежно від тексту» [6, с. 65]. В межах скептицизму така операція тлумачення приречена на невдачу, оскільки поза скептичним текстом не існує жодних спеціальних змістовних моделей, що пов'язані зі скептицизмом, або активною когерентною моделлю може бути абсолютно будь-яка система дефініцій. Інакше кажучи, скептицизм знаходиться поза контекстом філософської мови і ця позаконтекстуальність розробляється на рівні спеціального прийому. В цьому і полягає особливість «недбалої» мови: філософ-скептик здебільшого говорить як дитина, вдаючись до «концепту» власного виробництва і не піклуючись про те, щоб значення будь-якого терміна зберігалось при повторенні.

Недбалість, з якої будь-який пірронік, зокрема, Секст Емпірик, використовує слова, залучає нас до розмови, яка не оперує визначеннями і концептуальними фреймами. Така розмова виникає без попередньої підготовки. Розуміти її означає брати в ній безпосередню участь, усуваючи шпарину між висловлюванням і його інтерпретацією. Таким чином, для традиційної герменевтики скептичне висловлювання є справжньою «надзвичайною подією», несподіванкою, в перспективі якої марною і недоречною виявляється вся попередня підготовка і встановлені правила тлумачення. Скептичні слова, значення яких невизначені, не володіють необхідною дескриптивною точністю для того, щоб влитися у системну і концептуальну мову філософії, яка передбачає певний рівень семантичної стійкості.

Далі ми безпосередньо розглянемо роль ероше (утримання від суджень) і *isostheneia* (рівносильність) у скептичній філософській мові, а також участь специфічних прийомів скепсису у виявленні і формулюванні апорії догматичних суджень про поняття «бог» і «існування бога». Звертаємось до початкових глав дев'ятої книги трактату «Проти вчених» (Sext. Emp. Adv. Math. IX, 1-195) [4, с. 244–276]. Ми пропонуємо розглядати відділи і як цілісний фрагмент, з одним тематичним стрижнем – темою бога або творчого начала.

У цьому уривку виражена думка про різницю відмінності, яка є між «філософською теологією» і традиційними релігійними звичаями. Відмінність є підставою скептичного підходу до теологічних питань: скептик не має порушувати звичай рідного міста, але йому варто утримуватися від філософських досліджень, присвячених богам [2, с. 252]. У релігійному сенсі тут немає протиріччя, оскільки, згідно з дослідженнями А. Ж. Фестюжєра, розрізнення «народного благочестя» і «благочестя умоглядного» характерне для античної культури загалом і знайоме грекам із часів Гесіода і Піндара – часів формування поетичної і філософської «ідеї» бога, що виходить за межі локальних культур богів-покровителів міста [5, с. 5–20]. «Скептичне благочестя» в загальному вигляді вписується в запропоновану Фестюжєром схему, але Секст Емпірик також додає, що «умоглядне благочестя» за своєю природою є суперечливим.

Структура уривку Adv. math. IX, 1-195 цілком прозора. Виділяються три основних розділи: постановка питання, розвиток теми (приклади догматичних суджень і їх скептичне осмислення) і висновок. Змістове наповнення цієї схеми можна визначити в такий спосіб:

Вступ. Постановка питання на фізичних засадах. Зауваження про методи дослідження – переваги загальних спростувань над конкретними (Adv. Math., IX 1-3).

Розвиток теми. Початкове твердження: в основі фізичної філософії знаходиться різниця між початками дієвими і початками матеріальними (IX 4). Розглянувши догматичне вчення про богів можна встановити апоритичний зміст фізичної філософії загалом (рух у бік скептичного осмислен-

ня питання: ніщо не є більш дієвим, ніж страждаючим). Приклади догматичних тез про дві засади (посилання на Гомера, Гесіода, Анаксагора, Емпедокла, стоїчну фізику) (IX 5-12).

Проблематизація (1). Встановлення апорії в понятійному інструментарії фізичної філософії. Питання про походження думки про богів. Основні концепції (Орфей, Гомер, Евгемер, Продик, Демокрит, Аристотель, Епікур). Їх спростування (IX 13-46).

Висновок (1). Різноманіття думок про походження ідеї бога свідчить про незнання істини в її повноті. Тому на питання про виникнення поняття «бог» варто відповідати, що воно не має відповіді, а сама ідея є незрозумілою (IX 47-48).

Проблематизація (2). Встановлення апорії у предметній області фізичної філософії. Питання про існування богів. Три погляди на проблему: а) відповідно до догматичної і звичаєвої точки зору, боги існують; б) «безбожник» стверджує, що богів немає; с) відповідно до скептичного погляду, боги існують не більше, ніж не існують. Встановлення рівнозначності догматичних аргументів і доводів «безбожників» (IX 49-190).

Висновок (2). Судження про існування богів мають спірний і істотенічний характер. Найбільш розумним і правильним рішенням є утримання від суджень (IX 191-193).

Загальний висновок. Підсумком догматичних міркувань про діючі засади (тобто бога) є жест ероше – утримання від суджень на тлі суперечливості та різноманіття думок, відсутності в догматиків аргументу, що здатен завершити дискусію. Отже, апоритичним є будь-яке висловлювання, що зачіпає тему діючих початків і страждаючої матерії (IX 194).

Як ми можемо бачити, одним з основних завдань Секста Емпірика є суворе розмежування догматичного і скептичного підходу до проблеми творчих і страждаючих початків: у світлі скептичної аналітики сукупність догматичних тез постає в образі *scesis opomatou* – нагромадження різноманітних словесних виразів, які виражають одну і ту саму думку. Скептична ероше перериває цей синонімічний ряд і є єдиним рішенням спірного питання про поняття і сутність бога, оскільки догматична дискусія, розвертаючись виключно навколо істинності твердження про бога, не впливає на предмет обговорення. Скептики ж приймають рівносильність протилежних думок і тим самим викривають риторичну природу догматичних суджень.

На думку Секста Емпірика, дослідження про богів належать до апорії. Доводячи цю тезу, він перераховує основні концепції походження поняття «бог». Якщо давати характеристику дослідницькій процедурі, до якої вдається Секст Емпірик, то, на нашу думку, вона співвідноситься з предикативним аналізом [1, с. 248]. З точки зору цього виду визначення, «бог» виступає в ролі одного з актантів, що упорядковує колективну ціннісну систему. Секст Емпірика у такому разі виступає в ролі міфографа, який встановлює корпус висловлювань, що містять характеристики та теологічні судження про бога, визначаючи його «духовне обличчя» [1, с. 248–249].

Перший у списку Секста Емпірика предикат «бога» – це визначення, запозичене з «Робіт і днів» Гесіода. Одразу ж вказується і актантна функція «божества» – вершити справедливий суд [стосовно поняття «бог» і «справедливість» див.: 13, с. 45–49].

Другим предикатом бога є «надлишкова сила». Цього разу джерело Секста – це висловлювання Евгемера з Месени, яке встановлює смислово тотожність між поняттям «божественне» і поняттям «надлишкове»; про це говорить використання цих епітетів як синонімів під час характеристики «сили».

Третій предикат – це «корисне» або «допомога», з посиланням на Продіка Кеосського. Корисність і необхідність таких речей, як хліб, вино, вода, вогонь тощо, на думку Продіка, стали причинами обожнювання і поклоніння ним. З огляду на це, ми можемо виділити ще одну актантну функцію «бога» – підтримання життя.

Остання характеристика належить Аристотелю, який описує божественне двоєним чином: по-перше, як щось відповідне душі і щось всезнаюче. Завдяки цій властивості душа сполучається з «богом» за допомогою сновидіння і може пророкувати. У такому разі ми отримуємо ще один важливий предикат бога – «всезнаючий» і пов'язану з цим визначенням функцію – спілкування з душею. По-друге, «бог» є причиною руху і впорядкованості. Таким чином, серед предикатів «бога» з'являється важливе поняття «причина», яка є однією з ключових характеристик теології Аристотеля.

Таким чином, ми доходимо нижченаведених висновків.

Ми бачимо, що філософія Піррона є головним, але не єдиним джерелом скептичної аргументації Секста Емпірика. Певний вплив на формування концепції Секста мало медичне, вірогідно, емпіричне або методичне вчення. По-перше, вплив медичних ідей ми вбачаємо у загальній поліпшувальній життєвій стратегії скептицизму, згідно з якою, життя, прожите у спокої, розглядається як здорове і щасливе життя. По-друге, зближення медичної емпірії і скептицизму відбувається за рахунок спільності логічних операцій, завдяки яким і скептики і емпірики отримують нове знання з тої інформації, якою вони оперують. Йдеться про умовивід за аналогією – комеморативну вказівку, яка встановлює відношення вірогідної залежності між пам'яттю про певну подію в минулому і тією подією, яка у таких обставинах може виникнути у майбутньому.

Першим і фундаментальним положенням скептицизму є аксіома «логоцентричної свідомості»: те, як ми говоримо, впливає на те, що ми відчуваємо, *logos* впливає на *pathos* – і ніколи не відбувається навпаки. У цьому разі зв'язок скептицизму і медицини доповнюється ще одним відтінком: душу можна лікувати, змінюючи мовленнєві звички. «Логоцентрична свідомість» скептики створює альтернативу звичному порядку речей: вона висуває на перший план зацікавленість у тому, що говорить про «феномен» – даність, яка засвідчує існування зовнішнього світу, але яке не засвідчує і не відкриває свою істинну природу. Другим базовим положенням є теза про рівносильність (*isostenia*) протилежних висловлювань. Ісостенія подвійним чином функціонує у скептицизмі: з одного боку, це загальне визначення порядку речей, яке запускає механізми максимальної «економії» у сфері етичних, естетичних, аксіологічних та інших оцінюючих висловлювань, з іншого боку – це універсальне правило опису будь-яких речей і онтологічне виправдання того, яким чином говорять скептики. Ісостенічна мова не призначена для висловлювання думок про істину або неістину, оскільки, за її правилами, істина нічим не відрізняється від брехні. Після осягнення цього до людини приходять безтурботність.

Щодо уривку (*Sext. Emp. Adv. Math. IX, 1-195*) ми зазначаємо, що ероше в структурі цього тексту є мета-елементом – прийомом, що описує опис і, отже, руйнує його одномірність; по-друге, перераховані вище предикати ми можемо редукувати до поняття «надлишок» (надмірне) як найбільш загальну характеристику «бога» в філософській мові Секста Емпірика; по-третє, оригінальна філософська концепція Секста Емпірика є прикладом використання некодифікованої мови та опису стратегії означення та інтерпретації висловлювань у цій мові. Ми розцінюємо тему перспективною для подальших наукових досліджень, як у царині історії філософії, так і в царині історичних розвідок про античні лінгвістичні концепції.

Література

1. Греймас А.-Ж. Структурная семантика: поиск метода / пер. с фр. Л. Зиминой. Москва: Академический Проект, 2004. 368 с.
2. Диоген Лаэртский. О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов / ред. и вступ. ст. А.Ф. Лосева; пер. с древнегреч. М.Л. Гаспарова. 2-е изд., испр. Москва: Мысль, 1986. 571 с.

3. Рихтер Р. Скептицизм в философии / пер. с нем.: В. Базарова, Б. Столпнера. Санкт-Петербург: Шиповник, 1910. Т. 1. 390 с.

4. Секст Эмпирик. Сочинения: в 2 т. / общ. ред., пер. с древнегреч. А.Ф. Лосева. Москва: Мысль, 1976. Т. 1-2.

5. Фестюжьер А.-Ж. Личная религия греков / пер. с англ., коммент. и указ. С.В. Пахомова. Санкт-Петербург: Алетей, 2000. 253 с.

6. Филлмор Ч. Фреймы и семантика понимания. Новое в зарубежной лингвистике. 1988. Вып. 23: Когнитивные аспекты языка. С. 52–92.

7. Die Fragmente der Vorsokratiker, griechisch und deutsch / ed. von H. Diels, W. Kranz. Berlin, 1951–1952. Bd. 1-3.

8. Hankinson R.J. The Sceptics. London: Routledge, 1998. 388 p.

9. Krentz E. Philosophic Concerns in Sextus Empiricus, "Adversus Mathematicos" I. *Phronesis*. 1962. Vol. 7, № 2. P. 152–160.

10. Maccoll N. The Greek Sceptics: From Pyrrho to Sextus (1869). London, 2008. 168 p.

11. Mansfeld J. Sources. The Cambridge Companion to Early Greek Philosophy / ed. by A.A. Long. Cambridge: Cambridge University Press, 1999. P. 22–44.

12. Naess A. Scepticism. London: Routledge and Kegan Paul; New York: Humanities Press, 1968. IX, 165 p.

13. Rose H. J. A Handbook of Greek Literature: From Homer to the Age of Lucian. London, 1950. 454 p.

Анотація

Літинська О. Ю. Стратегія означення за Секстом Емпіриком. – Стаття.

У статті розглядається оригінальна філософська концепція Секста Емпірика, яка знаходиться у площині мовних концептуалізацій і пов'язана з проблемою становлення, використання і розуміння некодифікованої мови, що, своєю чергою, пов'язано із завданням розмежування скептичного і догматичного способів говоріння про буття. Мета статті досягається за допомогою звернення до сучасних когнітивних лінгвістичних концепцій, зокрема, до теорії фреймів і пресупозиції Ч. Філлмора і А. Несса. Ми констатуємо, що скептицизм вперше в історії західноєвропейської філософії пропонує використовувати мову без чіткого і універсального семантичного коду. Також до аналізу скептичних висловлювань залучається актантне моделювання, яке дозволяє інтерпретувати розрізненні поняття філософської мови як цілісну, але не одномірну систему. Визначені головні риси вчення Піррона в інтерпретації Секста Емпірика та наведено приклад стратегії скептичного означення в мові без визначеної семантики (тлумачення поняття «бог»). Для подальшого обговорення запропоновано тезу про зв'язок вчення скептичного вчення з античними медичними концепціями. Розглядаються поняття *epoche* та *isostenia*, які інтерпретуються як *mis en abyme* скептичного філософування.

Ключові слова: античний скептицизм, Секст Емпірик, філософська мова, ісостенія, герменевтика, некодифікована мова.

Аннотация

Литинская О. Ю. Стратегия означивания Секста Эмпирика. – Статья.

В статье рассматривается оригинальная философская концепция Секста Эмпирика, которая находится в плоскости языковых концептуализаций и связана с проблемой становления, использования и понимания некодифицированного языка. В свою очередь, эта проблематика связана с разграничением скептического и догматического способов философствования о бытии. Цель статьи достигается с помощью обращения к современным когнитивным лингвистическим концепциям, в частности, теории фреймов и пресупозиции Ч. Филлмора и А. Несса. Мы констатируем, что скептицизм впервые в истории западноевропейской философии предлагает использовать язык без четкого и универсального семантического кода. Также к анализу скептических высказываний привлекается актантное моделирование, которое позволяет интерпретировать различные понятия философского языка как целостную, но не одномерную систему. Определены ос-

новые черты учения Пиррона в интерпретации Секста Эмпирика и приведен пример стратегии скептического означивания без определенной семантики (толкование понятия «бог»). Для дальнейшего обсуждения предложен тезис о связи учения скептического учения с античными медицинскими концепциями. Рассматриваются понятия *epoche* и *isostenia* как *mis en abyme* скептического философствования.

Ключевые слова: античный скептицизм, Секст Эмпирик, философия языка, исостения, герменевтика, неcodифицированный язык.

Summary

Litinska O. Yu. Strategy of Signifying by Sextus Empiricus. – Article. The article considers the original philosophical concept of Sextus Empiricus standing in the plane of linguistic conceptualizations and connected with the problem of the formation, use, and understanding of an uncoded language. In turn, this problem is connected with the delineation of sceptical and dogmatic ways of philosophizing about being. The pur-

pose of the paper is achieved by applying to modern cognitive linguistic concepts, in particular, to the theory of frames and presuppositions by Ch. Fillmore and A. Naess. Skepticism for the first time in the history of Western philosophy suggests using language without a clear and universal semantic code. Also, the analysis of skeptical statements involves an actantial model of semiotic analysis, which allows interpreting the distinction of the concept of a philosophical language as a holistic, but not one-dimensional system. The main features of the Pyrrhon doctrine in the interpretation of Sextus Empiricus are determined and an example of the strategy of sceptical signification without certain semantics is given (interpretation of the concept of “god”). For further discussion was proposed a thesis on the connection between the teaching of sceptical teaching and ancient medical concepts. The concepts of *epoche* and *isostenia* are considered as *mis en abyme* of sceptical philosophizing.

Key words: ancient scepticism, Sextus Empiricus, philosophy of language, *istosteniya*, hermeneutics, uncoded language.